

üresjáratokban forgó, felületes koncepció-termelés sokszor tudományos pályák kiteljesedését gátló tragikus kettőssége. Nem mindig alkati adottságok okozzák, sokszor a specializálódás eltorzult gyakorlata, tehát egy szakmai betegség magyarázza.

Tehát külön érdem, hogy Martinkó munkásságában egyesíti e sokszor ellentmondó tulajdonságokat. A *Feleletre váró kérdések a János vitéz körül* című tanulmányában a keletkezéstörténet érdekes körülményeinek vázolója mellett a népiesség jegyeit, korabeli lehetőségeit, Petőfi addigi életművében betöltött funkcióját vizsgálja. A költemény realizmusáról szólva Martinkó megállapítja, hogy a realizmus diadalának nevezett jelenség fedezhető fel a műben: „Kétségtelen, hogy ez is benne van a műben, de van benne egy *romantikus alap* is, melynek vagy tiszta *érvényesítésével*, vagy *túlhaladásával* válik a mű realistává.” (101.1.) Érdekes, hogy ezt a körülményt Petőfi bíráló, sőt ellenfelei is észrevették, amikor e jelentékeny részében mesés történetben a fantázia hiányát kifogásolták. A korban divatos, szokványos romantikus cselekményszövevéssel összevetve a *János vitéz* egyszerű, áttekinthető meseszöveve valóban ötletekben szűkölködőnek tetszhetett. Talán annyiban igazuk volt — s ezt Martinkó is leszögezi —, hogy Petőfinak nem tartozott erős oldalai közé az epikai lelemény.

Egyebek között ugyanis ezzel az utóbbi tényezővel magyarázza egy másik tanulmányában A *táblabíró* című elbeszélő költemény félbenmaradását. A fő ok azonban mégsem ez lehetett — fejtegeti Martinkó —, hanem az az érdekes körülmény, hogy amikor Petőfi egy humoros tárgyú elbeszélő költemény megírására szerződést kötött, s a megírása elhúzódtott (a tények, bizonyítékok és feltevések részletes leírásával megismerkedhetünk a tanulmányában), a téma eredeti felfogásához képest szemlélete megváltozott, s a táblabírák kedélyes (inkább rokonszenvet, mint ellenszenvet ébresztő) bírálgatását már nem találta időszerűnek. A költemény valószínűsíthető kibontakozása, a fiatalok művelődési, refor-

merliberális elképvezései ekkor már nem érdekelhették igazán a forradalmasodó költőt. A körülmények, az adatbeli és szemléleti tényezőknek ez a rekonstrukciója teljességgel valószínű. Itt legfeljebb azzal a triviális s kompetenciát nélkülöző feltevéssel élhetnénk, hogy Petőfi esetleg elakadhatott a mese szövevében, s egyéb dolgai közepette elveszthette kedvét a történet befejezéséhez, más ügyek, témák vonzóereje erősebbnek bizonyult. Hétköznapi esetekben legalább is megtörténik ilyesmi a tollforgatókkal, miért ne eshetett volna meg Petőfivel is? Martinkó tanulmánya persze a maga kereteiben, megvilágítva a költő éppen átalakuló viszonyát a költeményben ábrázolt jelenségekhez, életrajzi és eszméletörténeti vonatkozásban egyaránt igen értékes tudományos eredményekkel szolgál.

Eset már szó arról, hogy ez az adatokban bővelkedő kötet, amelyben a biográfiai-filológiai elemzések igen nagy szerepet kapnak, érdekes, elmemozdító, sőt némileg bátorítalannul mondva: szórakoztató olvasmány. Ez utóbbi tulajdonság nemcsak annak a humornak köszönhető, amely sajátos módon, különösen a polemizáló részletekben e könnyűnek egyáltalán nem nevezhető tudományos műfajú kötetet áthatja, hanem a kutató munkálkodás menetét szemléletessé avató megjelenítő képességnek, annak, hogy könyve olvasóját szinte bevonja gondolatkörébe, megosztva vele a tudományos nyomozás szellemi izgalmát. A korismeret, a fölényes anyagtudás felidéző erővé válik, s állítható, hogy van a könyvnek a kor hangulatát felkeltő atmoszférája, szinte regényes, ábrázoló jellege. S ha hozzátesszük, hogy mindez a tudományosság szigorú szabályainak maximális alkalmazása mellett, sőt éppen ezek révén jellemzi Martinkó András könyvét, akkor bizakodhatunk a tudományos munkák ismeretgyarapító küldetésében. Abban tudniillik, hogy a tudás megszerzése, ilyen könyveket olvasva, nemcsak a nehéz munka gyümölcse, hanem az elmét jótékonyan foglalkoztató élmény is lehet.

Wéber Antal

EMLÉKEZÉSEK ADY ENDRÉRŐL

2. kötet. Gyűjtötte, sajtó alá rendezte és magyarázatokkal kiegészítette Kovalovszky Miklós. Bp. 1974. 842 l. Akadémiai K. — A Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete /Új Magyar Múzeum 9./

Az 1961-ben megjelent 1. kötet után csak most kerülhetett kezünkbe a második, amely 1896-tól 1904-ig kíséri végig Ady életét a kortársi emlékezések tükrében. Ez a kötet, noha nagyobb részében, főként a váradi éveket (1900—1903) illetően már gazdagon föltárt időszakot ölel föl, jóval terjedelmesebb lett

az elsőnél. S míg ott, valamint e kötet elején, a debreceni évek tárgyalásában, még főként „a hiányok homályával” kellett a gyűjtőnek megküzdenie, a váradi korszak fölidezésében már inkább a bőség zavarával (336). De mindvégig: az emlékezés természetében rejlő nehézségekkel.

Kovalovszkynak nincsenek illúziói a kortársi emlékezetről. Ilyeneket mond róla: „az emlékezet személycseréjéről van szó” (44); „Érdekes és jellemző, hogy a későbbi emlékezés hogy duzzad, módosul, színesedik új részletekkel. Az időbeli távoldás néha nem szegényíti, szürkíti, hanem tovább sarjasztja, színezi az eredeti emléket, s ez is óvatosságra int az emlékezések hitelének értékelésében” (128); „mindegyik a maga alkalmi tapasztalatát és emlékét általánosítja” (165); „Ady egész pályájának ismeretében fogalmazza meg a költő szájába adott prófétai vallomást” (182); „a kortársak közül sokan, főként az egyszerű emberek, mennyire csak külsőségekben figyelték meg Ady alakját és életmódját” (394); „azt tükrözik, amit a kortársak emlékezete a költőre jellemzőnek tart” (546); „Némely emlékezésben — mint a fentiekben is — kirívón programszerű Ady kisemberrokonszenvének, a szegények iránti emberbaráti és szociális érzékének emlegetése, közhelyszólamokat adva szájába. Mindez jórészt az emlékezők utólagos, kötelezőnek vélt stilizálása” (549); „Közléseik természetesen inkább a maguk szemléletmódjára, emberlátására, érdeklődésére jellemzők, mintsem Ady-ra” (645); „emlékezőink ruházzák Adyra — szokásos módon — a kor minden nevezetes váradi eseményének főszerepét” (658); „különléte emléktöredékek hamis kombinációja, vagy legjobb esetben valamely későbbi esetnek visszavetítése” (695); „Vérszi fellengzős előadásában is helyre kell igazítanunk az emlékezet tévedéseit és a visszavetített értékelés túlzásait” (785); „Különléte történetek keltek tehát szájra, magyarázatul vagy tanulságos példázatként. Mindegyikben van néhány igazság-mag, de téves adatok, eltorzított tények keverednek velük tetszetős tálalásban. Szükséges tehát, hogy megrostáljuk e félrevezető közléseket” (788).

A legutóbbi idézet az egész gyűjteményre általánosítható. A kortársi emlékezet jóhiszemű torzításának e kötetben legmeggyőzőbb példája Móricz Zsigmondé. 1909-ben azt vallotta Adyval közös debreceni korszakukról szólva: „Sose láttam őt. . .” 1923-ban már magába szuggerálta: „Csak egy fél percig vagy addig sem láttam. . .” (125). A másik példa: Varga Ilona, a nevezetes Kiváncsi, azt állította, csak egyszer hallotta Adyt a Csokonai Körben (254); Kovalovszky vele szemben is bizonyítja, hogy később, 1908-ban is meghallgatta (309). Varga Ilona semmiképpen sem volt érdekelve abban, hogy elhallgassa ezt, és mégis!

Mit szólunk akkor azokhoz, akik különféle okok — elsősorban saját személyük előtérbe állítása — miatt szándékosan is torzítanak? E kötetben néhány kétségbeejtő emlékezés is szerepel. Ilyen Ladányi Dezső a temesvári időszakról (Kovalovszky is „korlá-

toltnak” mondja, túlszínezésről és naiv általánosságokról beszél: 95—96), Boros Mihályé és Bérczi Gyuláé Váradról vagy — utoljára, de nem utolsósorban — Vikár Béláé! A derék tudós és műfordító 1935-ben tücsköt-bogarat összehord Adyval való hajdani váradi találkozására kapcsán; Kovalovszky alig győzi ki-javíthatni.

Ennyi elkésztő tanulság után a bennem lakozó *advocatus diaboli* kételyeket is támaszt az emlékezés-gyűjtemény mint kiadvány iránt. Vajon érdemes-e ennyi zavart keltő, ellentmondásokat teremtő szöveget közzétenni, hogy — magunknak okozva munkát — utána csaknem ugyanannyi terjedelemben kelljen rendre cáfolnunk, helyesbíteni, tisztáznunk? Fölvetődik a kérdés: az új épület elkészülte után nem fölöslegesek-e az állványok? Nem volna-e elegendő, ha a hivatott szakember — és Kovalovszky Miklós kétségkívül a legilletékesebb — az összegyűjt emlékezéseket megrostálva már csak a végső eredményeket — Hatvany Lajos hasonló Petőfi-gyűjteményében használt szavával: *summálásukat* — közölné? Azaz végeredményben az Ady-emlékezésekből mindjárt az Ady-életrajzot írná meg, azt, ami jórészt már így is benne van ezekben az emlékezéskötetekben, Kovalovszky apróbetűs kommentárjaiban, magyarázataiban: *e kötetek legfőbb értékeiben*.

Azt, hogy Kovalovszky is érzi ezt a belső ellentmondást, mutatja: számos emlékezést nem eredeti szövegével hoz, hanem már „megrostálva és egységesítve” (246); „a nyilvánvaló tévedéseket elhagytuk vagy kiigazítottuk” (300); „négy forrásból ötvöztük össze” (742) s i. t. Csakhogy hol ebben a határ? Ha egyikből eleve, a közlés előtt kiirtotta az ellentmondást, a téves adatot, a másikat miért hagyta benne, hogy csak a kommentárjában cáfolja meg; a harmadikban meg — egyetlen lapon kétszer is (742) — miért kérdőjelezi meg szögletes zárójelben a szerinte téves állítást? Illetve másutt miért nem?

Talán jobb lett volna, ha — különösen a már nyomtatásban megjelent emlékezéseket — változatlanul közli. Mert ha e gyűjtemény eredendő célját nézzük, akkor ez éppen abban áll, hogy az *irodalomtörténet nyilvánossága előtt cáfolja és tisztázza a hamis állításokat, tehát ellenőrizhetően*. Ha már maga a közölt emlékezés — hogy divatos szóval éljek — *manipulált*, a későbbi kutatók nem dönthetik el: a nagybetűs főszövegben mennyi az emlékezőnek és mennyi a szerkesztőnek a szerepe.

Ezzel egyúttal talán megadtam a választ e munka értelméről és jelentőségéről „az ördög ügyvédjének” is: fontossága éppen abban áll, hogy *nyilvánosan számoljunk le a hamisításokkal, legendákkal*. Egyszer rá kell számunk a papírt s a fáradságot: *ha könyvtárnyit összeírhattak Adyról tele tévedésekkel, egy ilyen*

kritikai tisztázást mindenképpen megér az Ady-életrajz, s minden bizonnyal meglesz az a haszna is, hogy legalább a további Ady-irodalomból kizsűbölí ki a tévedések továbbélését, könyvről könyvre vándorlását, ami eddig elkerülhetetlen volt. Ezt a munkát megkezdte a váradi korszakkal kapcsolatban Hegedűs Nándor, s most az egész életműre leghivatottabban végzi Kovalovszky Miklós. Az Adymű és az Ady-irodalom bámulatos ismeretével szedi izekre az emlékezéseket, s rakja a helyükre az oly sokszor ellentmondó adatokat.

A kötetben elsősorban a Kiváncsi-ügy a legfőbb érték; hírlapi tájékoztatások után most végre teljes terjedelemben közkinccsé lett Varga Ilona emlékezése, a hozzá írott 26 Ady-level, s Kovalovszky alapos magyarázataival — amennyire ez egyáltalán lehetséges — megvilágosodott e különös kapcsolat története, lélektana. Azt nyilvánvalóan elfogadjuk, hogy Varga Ili azért nem merte magát a személyes ismeretségig fölfedni Ady előtt, mert nem érzett magában elég hódító és megtartó erőt, félt a kudarcotól, ha nem tetszene Adynak (295); de mi tette érdekeltté e különös kapcsolat főnntartásában Adyt? Egy helyütt Kovalovszky arról ír, hogy Ady egy válságos szakaszában Kiváncsitól remélt megváltást (324). Én nem hiszek ebben. Adynak hiúságát legyezgette ez a kapcsolat, de nem igen beszélhetünk még csak vonzalomról (321) sem! Épp őt, a női test megigézettjét, kielégítette volna egy ilyen platóni kapcsolat? Játsozott, ő eleinte tán abban a reményben, hogy lesz belőle valami, azután — talán amikor megtudta, mert hiszen megtudta, ki a Kiváncsi bizonyára személyleírását is kapott róla; látta; rájött, hogy „nem az ő esete” — kezdte hanyagolni a levelezést, majd Váradon föl is hagyott vele. Annál udvariasabb és nemesebb volt, hogy megsértse a rajongó leányt, akinek kitarása továbbra is jólesett neki, de miután ez már semmivel nem kecsegtette, felkiismeretfurdalás nélkül szakította meg a kapcsolatot.

A legjobb írások azoké az öreg újságíróké, akik hajdani emlékeiket nem voltak restek utóbb — ha műkedvelő módon is — némi utánjárással, nyomozással, kutatással szembevetni. Ilyen elsősorban Hegedűs Nándor két portréja, Szűts Dezsőről és Fehér Dezsőről, id. Pálffy József Sípós Béláról és Zoltai Lajosról, Ötvös Béláé szintén Sípósról és Márton Gabiról. Megfontolt, hiteles, bár vázlatos Hegyaljai Kiss Géza emlékezése. Alapos utánjárás révén vált az újságíró riportja értékes irodalomtörténeti adatközléssé Wilhelm Steppernek a temesvári hónapokról szóló írásában. A maga korlátolt módján kitűnő az öreg Bartha Mór önéletrajzának Adyra vonatkozó részlete, s éretten hiteles Todor Manojlović esszéje. Szintén a maga módján nagyon tanulságos Szűts Dezső visszaemlékezése, amely eddig hozzáférhetetlen volt a kutatás számára,

s amelyet érthetetlenül a Tavasz 1971-ben kiadott antológiája sem sietett közzétenni.

Már kevésbé sikerültek azok az írások, amelyeket Kovalovszky munkatársai, „bedolgozói”, Ady-kortársakkal folytatott beszélgetéseikről készítettek. Ezek — többnyire szintén idős újságírók — lelkesen jártak a kortársak nyomában, de ennyi idő múltán érthető, ha már jelentős tanúkat aligha tudtak megszólaltatni. A debreceni Balassa Sándor (1882—1960) és Pálffy József (1888—), a váradi Ötvös Béla (1888—1970) és Jákó Elemér (1897—) megérdemli, hogy nevüket itt is megemlítsük. Csighy Sándorról és Makay Miklósról sajnos a kötetből nem tudunk meg semmit, még írásukról sem.

Ez egyébként egyik hiányérzetem: a korábban meg nem jelent emlékezésekről nem tudjuk, hogy mikor születtek; holott a bennük szereplő számos utalás keletkezésük időpontjának ismeretét szükségessé tenné. S minthogy e kötetek anyaggyűjtése 1957 óta folyik, s amint Balassa Sándor példája mutatja, az emlékezésirő vagy -gyűjtő időközben már el is halt, a megjelenés pedig két évtizedre is elhúzódik, célszerű lett volna az írásba rögzítésnek legalább az évét következetesen föltüntetni. Demkó Pál „ma is fiatalosan másszik létrára” (381); Papp Lajos „ma már túl a hetvenedik évén” (635); Drozdy Győző Ady-relikviát őriz „ma is” (761) s így tovább; csak éppen azt nem tudjuk meg, mikor volt ez a ma, hány éves lehet tehát — ha él még — az adatközlő most, amikor végre napvilágra került emlékezése. Csak kivételesen közli Kovalovszky az emlékezés időpontját, különféle módon: hol a szövegben zárójelek között (76), hol a végén (159), hol az ő kommentárjában (143). De még a publikált írások megjelenési helyét, időpontját is csak az emlékezés után jóval, Kovalovszky jegyzetében elrejtve találhatjuk meg (Ormos Edéét, Vikár Béláét), pedig már a szöveg olvasása közben kellene sokszor tudnunk, mikor írja szerzője. Jákó Elemér cikkének pedig sem időpontját, sem lelőhelyét nem találjuk meg (561). Talán helyénvaló módszer volna mindjárt a cím alatt megadni a korábban közölt írások lelőhelyét, a gyűjtemény számára készült emlékezéseknek pedig keletkezési évét. Kosztolányi szerint az olvasót fogalmazásunkkal egy másodpercig sem szabad bizonytalanságban tartanunk; ez erre is érvényes.

Engem nemcsak az zavart, hogy az írások keltét nem vagy csak utóbb tudhattam meg, hanem a technikai szerkesztésnek néhány következetlensége is. Nem tudom, miért kellett Kovalovszky apróbetűs bevezető szövege után, amely a debreceni évek sommás értékelése volt, külön egy nagybetűs tanulmányt adnia ugyancsak Kovalovszkynak, ezúttal nevével, mintha ő is egyike volna a kortársaknak. Nem lehetett volna e kettőt egybeszer-

kesztve, apróbetűsen, tehát szerkesztői szövegként adni? Avagy: ha másutt az interjú készítő Balassa vagy Jákó neve szerepel szerzőként, akkor a 686. lapon miért nem Kemény Istváné, miért a minginterjúvolt Kurländer Edéé?

Zavarók a kétféle rövidítések is. Egységsíteni lehetett volna Dénes Zsófia, Fehér Dezső és Hegedűs Nándor könyveinek idézési módjait (806–8). Az 1. kötet kapcsán már Varga József rámutatott a Kovalovszky módszerben rejlő sok ismétlés veszélyére (ItK 1962. 510). Tanácsát, hogy kommentárjait ne emlékezésenként, hanem életrajzi, időrendi egységenként írja meg, Kovalovszky nem valósította meg, így most is sok a hosszabb-rövidebb ismétlés. A *Pusztul a lótsz* megjelenési adatát olvassuk a 482. lapon, majd rögtön utána újból a 483-on. A szövegből tudjuk, hogy Ady mikor szerepelt a Szigligeti Társaságban (609), a kommentárból három lappal később újból megtudjuk (612). Háromszor olvassuk Adynak a zseni és a vérbaj összefüggéséről szóló megállapítását idézetként, kétszer Ady Lajosnak bátyja Petőfi-kötetéről szóló emlékét, kétszer Szilágyi Dezső jellemzését, háromszor Ady újságolvasó szenvedélyét, tucatszor ruházkodásának ellentmondásait, francia tudásának gyöngeségét s i. t. A névmutató egyik fontos szerepe, hogy fölleslegessé tegye a kölcsönös utalásokat. Ezért el lehetett volna hagyni az olyan magyarázatokat, amelyek máshová utasítják az olvasót: Rubos Árpádról (313) vagy Kurländer Edéről (554) lásd amott. S éppen ennek a példájára: minden ismétlést fölleslegessé tenne egy jó *tárgymutató*, amely az emlékezők szétszórt adalékait jól kiválasztott tárgyszó alatt egy helyre hordaná. Pár példát. Ady vérbajáról e kötetben a következő lapokon találunk adatokat: 62, 98, 99, 393, 438, 476, 486–499. (Az utóbbi helyen alapos, tanulmányszámba menő vizsgálata a kérdésnek.) Ady szemének különössége, csodássága majd minden emlékezőt megfogott: 111, 112, 129, 139, 143, 166, 541, 621, 736, 759, 766, 788. Nagy Endre jellemezhetné tán először Adyt cigányképűnek (Ady Múzeum 2 : 77); a költő cigányos külseje itt is sok emlékezésben visszatér, pl. 525, 624, 671. Ezek mintájára Ady életének, életművének minden előforduló jellegzetes tárgyat, motívumát indexbe lehetne szedni. Pl. Kovalovszky kiemeli az *élőhalottság* (309, 324, 488) vagy a *láp*-motívum (483) első fölbukkanásait; ezek most elsikkadnak a gazdag anyagban, míg a szakember készítette mutató örökké a kutatók kezére járna. A kötet mellékletei egyébként gazdagok és hasznosak: a 28 kép a jórészt már említett kortársakról, a fontosabb helynevek mutatója, valamint és legfőképpen a kötetben említett Ady-írások címmutatója. (Ezeket K. Pap Ilona állította össze.) Talán csak annyi ész-

revételem volna, hogy a váradai és a debreceni Dénes Sándort el kellett volna a névmutatóban különíteni.

Molnár József az 1. kötet kapcsán kiemelte már, hogy a jegyzetanyag stílusa is dicséretre méltó: szépen megírt (It 1962. 428). Én még az ő kifogásait sem érzem jogosultnak, sőt értékelem Kovalovszkynak olykor szépírói teljesítménnyel vetekvő fordulatait. E kötetben pl. a *modernséget zászlózó Huszadik Századról* (202) szól: ez a zászlózó nagyon tetszik nekem. S az is, ahogyan Szűts Dezső jellemzésül nagyszerű szót talált ki: az Értelmező Szótárban nem találok ugyanis az *ártékony* jelzőt. Mennyire jellemzi ez Szűts Dezsőt! Nem föltétlenül ártó, nem is ártalmas, csak ártékony (435, 444); ahogy maga Kovalovszky fölfedi szabatos értelmét: „egyszer csak ártani fog neki” (444). Telitalálat! Szeplőt csak tán kettőt találtam. Senki nem örülne, ha azt mondanák róla, hogy „Kemény Emil nevű joghallgató” (63). Ez a *nevű* föllesleges. A másik fogalmazási lazaság: nem *imponáló szándékot*, hanem *imponálni akaró* szándékot akarhatott mondani (204).

Ertelemzavaró sajtóhibát is kettőt tennék szóvá: *versélmény* (118) *verselmény*, azaz vereszet helyett; Ady levelének szövegében és áll *én* helyett (274).

Pótlásaim és helyesbitéseim csekélyek, de bizonyára nem fölöslegesek. A jogász Kun Béla, akinek születési évét kétszer is közli, egyszer a napját is (15, 209), Hódmezővásárhelyen, 1954. máj. 12-én fölakasztotta magát (Kárász József közlése). Vitatja Kovalovszky Manojlovičnak azt az állítását, hogy Ady Lédával megjelent a Szigligeti Színházban (522). Lehet, hogy nem akkor, s nem azt nézték meg, amit Manojlovič mondott, de közlésének lényegét hitelesíti Juhász Gyula is *Ady a színházban* című emlékezésében (JGY-ÖM 7 : 78). Pálfi Antal nem volt tanyai kapitány; az másik Pálfi Antal volt (612); egyébként az Ady-kutatás számára hadd rögzítsem Pálfi Antal születési és halálozási adatait is: 1854–1919. Kovalovszky szerint Adyék 1917 októberétől laknak újból Pesten (688). Valószínű, hogy már szeptembertől, mert szeptember 30-án a szegedi Tömörkény-ünnepélyre már a fővárosból utaznak le. Ady Kosztolányit nem „irodalmi költőnek” (711), hanem „irodalmi írónak” (AEÖPM 8 : 227) nevezte. Rónai Zoltán a Magyar Életrajzi Lexikon szerint Brüsszelben halt meg 1940-ben (714). Tisza Lajos nem kormánybiztos, hanem királybiztos volt Szegeden (730). Zsirkay János (1880–1940) néhány szegedi évét (1918–1922) alatt Juhász Gyulával való vitái révén vergődött hírhedségre (744). Kiigazítandó a nagyon rövid ideig szegedi újságíró Nagymihály Sándor, nemcsak azért, mert Ady 1917. szeptember 30-án nem járt Dankó sirjánál, hanem azért is, mert a cigányköltő sirja nem

a Dugonics-, hanem a Belvárosi temetőben van (396–397). A 752. lapon Juhász cikkének az Ady Múzeumnál hozzáférhetőbb közlése: JGYÖM 7 : 65–71.

Érdeemes lett volna jegyzetben szólni arról, hogy tudunk-e valamit a Kovách család Adyverseket őrző emlékkönyvéről; ha nem, arról is (366). Tisztázni kellene — talán a lipótmezei gyógyintézet nyilvántartásából — Rienzi Mária halálozási évét: a 392. lap szerint 1935-ben, a 486. lap szerint 1932-ben halt meg. Hol van Szűts Dezső és Léda levelezése? (447) Ki volt Ady „jó ismerőse, Diósy Ferenc”; a fogalmazásból úgy sejlik, mintha Diósy Ödön apja lett volna (787); annál fontosabb, hogy koráról, foglalkozásáról, Adyval való ismeretségéről többet tudjunk. Drozdy említi a hírhedt mondást, amit Adynak tulajdonítanak: „ez nem az én forradalmam” — mondta volna 1918 őszén (761). A Magyar Hírlap 1969. jan. 26-i számában kimutattam, hogy ezt Rákosi Jenő találta ki, s a jobboldali legendából szektáns baloldaliak próbáltak elméletet gyártani.

Megismétlem, hogy a kötet legfőbb értéke Kovalovszky értelmező, magyarázó, tisztázó

jegyzetanyaga. Belőle nemcsak sok érdekes emberi apróság világlik ki Ady karakteréből, testi-lelki tulajdonságaiból, hanem nagyon fontos összefoglalások a költő kapcsolatairól. Így Ady és Ódry Árpád, Sípos Béla, Móricz Pál, Ábrányi Emil, Jókai, Márton Gabi, Dankó Pista, Rienzi Mária, Bródy Sándor, Fehér Dezső, Fehér Dezsőné, Szűts Dezső, Goga Octavian, Várady Zsigmond, Kosztolányi Dezső és Szabó Dezső ismeretségéről, barátságáról, kölcsönhatásáról; Ady és a Huszadik Század, Ady és Nietzsche, Ady és Dózsa viszonyáról. Kovalovszky évtizedes gyűjtőmunkájával, az Ady-ismeret teljes birtokában hatalmas munkát végzett. Bevezetőül kimutattam, hogy elkerülhetetlen volt a megírandó életrajzhoz az emlékezőseknek ezen a kásahegyén keresztüljárnia magát. Kívánom, hogy a 3. kötet megjelenésére negyedennyit se kelljen várunk, s utána még maga Kovalovszky írassa meg Ady életrajzát, amely most már tehermentesülve a legendáktól és ellentmondásoktól, a lehető leghitelesebb lesz.

Péter László

RÁBA GYÖRGY: SZABÓ LŐRINC

Bp. 1973. Akadémiai K. 173 I. (Kortársaink)

Az Akadémiai Kiadó új sorozatát, a *Kortársaink*-at irodalmi körökben határozott várakozás előzte meg. Az eddig megjelent néhány kötet alapján ítéletet mondani a válakozás hasznáról és sikeréről elhamarkodott dolog volna. Azt azonban bizonyosan kimondhatjuk, hogy a sorozat forgalomba került füzetei közül Rába György munkája, amely Szabó Lőrincről ad összefoglaló képet, a legjobban sikerült.

Érdeemes tehát egy percre elidőznünk a mellett a kérdés mellett, milyen nehézségeket is kell e sorozat szerzőinek legyőzniük, és miképp sikerült Rábának ezeken úrrá lennie. Valamennyit, persze, sem a nehézségekből, sem Rába eredményt szülő megoldásaiból nem sorolhatjuk föl, csak néhány kiemeltet.

Azt szokás mint fő nehézséget fölhozni, hogy a szerzők töretlenül úton kénytelenek járni. Nem kész véleményeket kell összegyűjteniök, mérlegelniök, egyeztetniök és kiegészíteniök, hanem maguknak kell az első *irodalomtörténeti igényű* minősítő, helykijelölő értékelést elvégezniök. Ez igaz; de legalább annyira előny ez, mint amennyire hátrány. Nem kötik kezüket ítéletek és előítéletek. A maguk olvasói élményére és feldolgozó kézsültségére hagyatkozhatnak.

A második, amit említeni szokás a nehézségek közül, már valóban emel gátat. Az irodalomközéleti érzékenység ez. Barátok,

rokonok, özvegyek: többnyire érzékenyebben reagálnak egy-egy, *szertintük* igazságtalan vagy méltánytalan megállapításra, mint reagálna esetleg maga a szóban forgó költő. Mert a jó költő, ha fölötte érzékeny is, rendszerint bizonyos kétséggel szemléli önmagát és életművét. „Mily kevés, amit beválték”, „S pályám bére Égető, mint Nesszus vére” — mondta közülük az egyik legnagyobb és legöntudatosabb. Az útítársak, az atyafiság, a feleségek azonban rendszerint makacsul és engesztelhetetlenül ragaszkodnak a mítoszokhoz. Ami érthető is: ők többnyire ezek által a mítoszok által azok, amik. Az igazságnak is eleget tenni, s érzékenységet sem sérteni: majdnem a híres német népmese, a fiú, az apa meg a számár vándorútjának rezignált tanulságával egyenlő tehát.

Az igazi, a szakmai nehézséget azonban az jelenti — ha valóban jelentős alkotóról van szó —, hogy olyan új művészi jelenségeket kell az életmű méltatójának megragadnia és értelmeznie, amelyeket éppen az illető életmű teremtett meg, amelyekre tehát a korábbi fogalomkincs és eljárás mód rendszerint elégtelen. Új fogalmakat és eljárásokat bevezetni viszont terjedelmes monográfiákban is kockázatos és nehéz vállalkozás; csak sokoldalú, de egyértelmű körülhatárolások esetén jogosult. Ezekben a rövidlegetzű, füzetes munkákban azonban sem tér, sem műfaji